

De reformatie als uitdaging aan protestant en rooms-katholiek

Oecumenelezing 2017

Vrijdag 13 januari 2017, Geertekerk te Utrecht

Hendro Munsterman

1. De Reformatie is mislukt. Deze harde vaststelling komt niet van mijzelf, noch van een hoge katholieke¹ hoogwaardigheidsbekleder of een uiterst geleerde roomse theoloog. Maar ze is wel waar. Ze komt van de lutherse theoloog Wolfhart Pannenberg². Luther wilde immers geen nieuwe kerk of kerken stichten. Hij wilde de Westerse, katholieke kerk van binnenuit vernieuwen. En inderdaad: dat is mislukt.

Volgens Pannenberg is dus de absolute voorwaarde om de Reformatie te kunnen doen slagen het herstel van de eenheid van de kerk van Christus.

Kurt Koch, inmiddels voorzitter van de pauselijke raad voor de Eenheid van de Christenen, maar toen nog bisschop te Bazel (Zwitserland), schreef in 2003 al dat het “goed en zinvol” is om “de oecumene te helpen door aan dit oorspronkelijke doel van de Reformatie blijvend te herinneren”³.

Vanmiddag zou ik dat als eerste uitdaging willen aanmerken waar wij samen, katholieken en protestanten – vanzelfsprekend samen met alle andere christelijke kerken – voor staan: accepteren dat het doel van de Reformatie niet achter maar voor ons ligt. Dat de Reformatie zonder oecumene voorgoed mislukt zal blijven.

Dit te accepteren stelt ons in staat om niet elkaar aan te blijven staren, te vaak nog steeds met verbazing of verontwaardiging over wat er bij de ander anders is, maar schouder aan schouder in dezelfde richting te kijken. De oecumene is dienst aan

1 Ik gebruik hier de term “katholieke kerk” gemakshalve voor de “rooms-katholieke kerk”, hoewel ik weet dat er ook andere kerken zijn die de term “katholiek” in hun naam voeren.

2 Wolfhart Pannenberg, “Reformation und Einheit der Kirche”, in: Wolfhart Pannenberg, *Kirche und Ökumene. Beiträge zur Systematischen Theologie*, Band 3 (Göttingen 2000), 173-185.

3 Kurt Koch, “Kirchengemeinschaft oder Einheit der Kirche? Zum Ringen um eine angemessene Zielvorstellung der Ökumene”, in: Peter Walter, Klaus Krämer en George Augustin, *Kirche in ökumenischer Perspektive – Kardinal Walter Kasper zum 70. Geburtstag* (Freiburg 2003), 135-162, p. 142.

Christus, dienst aan Zijn kerk, en tegelijkertijd dienst aan de Reformatie. In ieder geval zeker geen verloochening ervan.

De katholieke theoloog Yves Congar schreef in 1950 in zijn baanbrekende boek *Vraie et fausse réforme dans l'Eglise*⁴, dat we niet moeten dromen van, of strijden voor *une autre Eglise* (een andere kerk), maar van *l'Eglise autre* (de kerk anders). Deze blik op kerkhervorming markeerde de toenmalige nuntius in Parijs, een zekere Angelo Guiseppe Roncalli, de latere paus Johannes XXIII. Zo stond Congar mede aan het begin van het Tweede Vaticaans Concilie dat niet slechts een update (*aggiornamento*) betekende voor de katholieke kerk, maar ook haar definitieve deelname aan de oecumenische beweging.

En het typisch protestants geachte adagium *ecclesia semper reformanda*, vaak aan Karl Barth toegeschreven, maar eigenlijk – geïnspireerd door Augustinus en in iets uitgebreidere vorm – door de 17e eeuwse Nederlandse gereformeerde theoloog Jodocus van Lodenstein⁵ voor het eerst gebruikt, heeft sinds de huidige paus ook ingang in het officiële katholieke kerkelijk spreken gevonden.

Hebben de kerken die uit de 16e eeuwse Reformatie zijn voortgekomen niet te zeer toch uiteindelijk *une autre Eglise* gewild. Sterker nog: *d'autres Eglises*? En hebben zij zich daar niet teveel in berust?

Luther zelf verdedigde zich tegen de aantijging dat hij zich van de oude kerk had afgekeerd en een nieuwe kerk gesticht had. In zijn geschrift "*Wider Hans Worst*" benadrukte hij dat "wij bij de waarachtige oude kerk gebleven zijn". Calvijn zit in het vierde deel van zijn *Institutions* op dezelfde spoor.

De arme Luther van wie we in het verleden veel te vaak een soort Che Guevarra hebben

4 Yves Congar, *Vraie et fausse réforme dans l'Eglise* (Parijs, 1950).

5 Van Lodesteijn schrijft in zijn *Beschouwinge van Zion* (Amsterdam, 1678): "de Gereformeerde Waarheyd leert dat in de Kerke ook altijd veel te herstellen is". Geciteerd in: Theodor Mahlmann, "'Ecclesia semper reformanda'. Eine historische Aufarbeitung. Neue Bearbeitung", in: Torbjörn Johansson, Robert Kolb en Johann Anselm Steiger (ed.): *Hermeneutica Sacra. Studien zur Auslegung der Heiligen Schrift im 16. und 17. Jahrhundert* (Berlijn/New York, 2010), 382-441, p. 423.

gemaakt met zijn hamer timmerend in Wittenberg (alleen de sikkel ontbrak nog), moest niets hebben van wat hij de *Schwärmer* noemde: zij wilden afscheid nemen van de traditionele vormen van autoriteit, van de kerkstructuren, van religieuze afbeeldingen, enz.

Luther kon zich geen geloof zonder kerk voorstellen. “Hij was in ieder geval niet aanhanger, en nog minder de stichter, van het subjectivisme en individualisme zonder kerk die sommigen in de 19e eeuw in hem hebben willen zien”⁶ (Peter Neuner).

Na zijn dramatische excommunicatie legde hij de fundamenten voor een nieuwe kerkorganisatie – waarvan hij overigens niet wilde dat men er zijn familienaam aan zou geven. Hij noemde deze organisatie een *Notordnung*. Een voorlopige organisatie; teken dat hij niet met de kerk van zijn tijd wilde breken. En ook het bisschopsambt wilde Luther niet opgeven. Maar omdat geen enkele bisschop zich bij hem aansloot, noemde hij de territoriale heren (burgelijke overheid) tot *Notbischöfe*. Uiteindelijk vond hij in een oude tekst (die achteraf vervalst bleek) een theologisch argument uit de traditie van de eerste eeuwen om bisschoppen door priesters te laten wijden.

Samengevat: de breuk maakte geen deel uit van het “project Reformatie”.

2. Naast de uitdaging van de oecumene als geneesmiddel voor een mislukte Reformatie wil ik een tweede uitdaging aandragen. Dat betreft het hart van de lutherse hervorming. “Het zou volstrekt oppervlakkig zijn om te denken dat het Luther slechts om de strijd tegen de onbeschrijfelijke kerkelijke misstanden ging, in het bijzonder de aflaat, en om de bevrijding van het pausambt”, schrijft de katholieke theoloog Hans Küng⁷. En zelfs de nadruk op het primaat van de Schrift (*sola scriptura*), op de genade (*sola gratia*), op het geloof (*sola fide*) vormen niet het hart – ook niet samen. “Uitgangspunt van Luthers reformatorische bedoelingen waren niet bepaalde kerkelijke misstanden, was überhaupt niet de vraag naar de kerk, maar de vraag naar

6 Peter Neuner, *Pour une théologie oecuménique* (Parijs, 2005), 157.

7 Hans Küng, *Große christliche Denker* (München, 1994), 167.

het heil”⁸.

Paus Benedictus XVI (de voormalige collega van Hans Küng in Tübingen) sloeg tijdens zijn toespraak in Erfurt, in het voormalige augustijnenklooster waar Luther ooit tot priester was gewijd en waar op die 23e september 2011 alle vertegenwoordigers van het Duitse protestantisme bij elkaar waren, de spijker op zijn kop:

“Wat hem bewoog was de vraag naar God, die de diepe passie en drijvende kracht van zijn leven en zijn hele gegane weg is geweest. 'Hoe krijg ik een genadige God': deze vraag heeft hem in het hart getroffen en stond achter al zijn theologisch zoeken en worstelen. Theologie was voor Luther geen academische aangelegenheid, maar het worstelen met zichzelf, en dit op zijn beurt was een worstelen om God en met God”⁹.

En de toenmalige paus gaat op een persoonlijke toon verder: 'Dat die vraag de bewegende kracht van zijn hele weg was, treft me telkens weer in mijn hart. Want wie bekommert zich daar eigenlijk nog om – ook onder christenen?' En hij stelt vast: “Die vraag: 'Hoe verhoudt God zich tot mij, hoe sta ik voor God – deze brandende vraag van Luther moet telkens weer opnieuw en in een nieuwe vorm ook onze vraag worden, niet op academische wijze, maar werkelijk. Dat is volgens mij de eerste oproep die wij in de ontmoeting met Maarten Luther moeten horen”.

Het hart van de lutherse hervorming is niet de visie op de kerk, op de aflaten, op de Schrift, de genade, of de strijd tegen de misstanden. Het hart is Christus zelf. Hij is het hoofd van het Lichaam dat de Kerk is, de mensgeworden genade, het vleesgeworden Woord van God.

Aan katholieke zijde hebben we sinds het begin van de 20er jaren van de 20e eeuw gepoogd een zeker ecclesiocentrisme van ons af te schudden en een christocentrisch theologisch denken en geestelijk leven aan te nemen. De beslissende etappe was twijfelloos het Tweede Vaticaans Concilie. Beslissend, maar de oude tendenzen zijn her

⁸ *Ibid.*, 155.

⁹ https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/de/speeches/2011/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20110923_evangelical-church-erfurt.html (geconsulteerd op 11/1/2017)

en der nog aanwezig.

Is hier de dringende uitnodiging en uitdaging van zowel Luther als van het Concilie niet het nog steeds alom heersende ecclesiocentrisme van ons af te schudden en te bestrijden – in eerste instantie bij onszelf?

Wanneer ik in mijn eigen katholieke kerk nog steeds mensen het woord “protestant” – en ja, laat ik eerlijk zijn, ook priesters, bisschoppen en kardinalen – hoor gebruiken om er iets negatiefs aan te duiden, rest mij niets dan schaamte. Afkeurend spreken over “de protestantisering van de kerk” (op badinerende toon, en met “kerk” wordt dan vanzelfsprekend de katholieke kerk bedoeld) zijn in sommige kringen nog steeds niet ongewoon. En als dat woord als bijna-scheldwoord eenmaal gevallen is, lijkt argumenteren niet eens meer nodig.

Dit kerkelijke hokjesdenken is niet slechts uit de theologische tijd, het is ook in strijd met de leer van zowel Luther als het Tweede Vaticaans Concilie. Luther en het Concilie staan hier aan dezelfde kant.

En ik weet het wel: in de dialoog tussen de protestantse kerken en de katholieke kerk is het grootst overgebleven obstakel de kerkvisie. Het is zeker geen detail in de oecumenische dialoog, hoewel ook op dit punt al hele belangrijke en hoopgevende resultaten geboekt zijn.

Maar toch denk ik dat het goed is de ecclesiologische en ambtstheologische problemen in het juiste perspectief te blijven zien. Op 30 december 2013 sprak de huidige prior van de oecumenische gemeenschap van Taizé tegen over duizenden jongeren de volgende tekst uit:

“Op dit moment riskeren we halt te houden bij een simpele tolerantie. Maar Christus wil ons verenigen in één Lichaam. Daarom probeer ik de juiste woorden te vinden om aan christenen van verschillende kerken te vragen: is er niet een moment dat je de moed moet hebben om samen onder hetzelfde dak samen te komen, zonder te wachten

tot alle theologische formuleringen volledig geharmoniseerd zijn? Is het niet mogelijk onze eenheid in Christus (die zélf niet verdeeld is) uit te drukken, wetend dat de verschillen die overblijven in de uitdrukking van het geloof ons niet scheiden? Er zullen altijd verschillen zijn: sommige van hen zullen discussie oproepen – en dat is normaal, anderen zullen een verrijking kunnen zijn. Laten we met christenen van andere kerken alles doen wat mogelijk is om samen te doen; laten we niets meer doen zonder rekening te houden met de anderen. En door ons onder hetzelfde dak te stellen, laten we niet bang zijn dat de waarheid van het Evangelie verwatert. Laten we vertrouwen op de Heilige Geest. Het gaat er niet om om ons samen te voegen om samen sterker te zijn, maar om trouw te zijn aan Christus. Van hem, zachtmoedig en eenvoudig van hart, leren we dat de waarheid zich laat horen door bescheidenheid”¹⁰.

Is deze oproep van broeder Aloïs van Taizé niet een profetische actualisering van het christocentrisme van Luther en het concilie? Wat let ons nog? Welke angsten beklemmen ons nog? Welke obstakels belemmeren ons nog om minstens alles wat we samen kunnen doen¹¹ ook werkelijk te doen?¹² En dan, wie weet, ooit, en misschien niet eens op heel lange termijn, misschien wel over ons aller eigen schaduw heen te springen?

Dit jaar, in Riga (Letland), zei broeder Aloïs het opnieuw: moeten we niet 'een al te statische opvatting van eenheid loslaten, op zoek gaan naar middelen, momenten en daden – hoe voorlopig misschien ook – die alvast vooruitlopen op de vreugde van de eenheid'¹³.

Is de tijd niet gekomen, en ik kijk vooral naar mijn eigen katholieke kerk, om te erkennen dat de overblijvende verschillen in ecclesiologie en ambtsleer, op de

¹⁰ http://www.taize.fr/fr_article16157.html

¹¹ Ik denk dan allereerst aan de diakonie, de dienst aan de samenleving en met name de minst bedeedden, maar tevens op het gebied van de geloofsverkondiging (evangelisatie, kindercatechese en volwassenencatechese) en natuurlijk ook verschillende vormen van liturgie.

¹² Het recentste slechtste voorbeeld is de eenzijdig aan katholieke zijde ingevoerde nieuwe vertaling van het Onze Vader. Dat het ook anders kan, zien we in landen om ons heen; in Frankrijk heeft de bisschoppenconferentie de protestantse kerken voorafgaand aan de wijziging van de liturgische vertaling van het Onze Vader uitvoerig geraadpleegd. Twee maanden na de invoering van de nieuwe vertaling in de katholieke liturgie, heeft de *Eglise Protestante Unie de France* deze vertaling ook in haar eigen liturgie ingevoerd.

¹³ Nederlandse vertaling in *Nederlands Dagblad*, 7/1/2017.

zogenaamde “hiërarchie van waarheden” waar het concilie over sprak (UR 11), veel lager ingeschaald dienen te worden dan wij over het algemeen gepleegd zijn te doen?

Nee, ik pleit niet voor een gemakkelijke of gemakzuchtige oecumene. Dat is een tendens die ik al te vaak meen waar te nemen bij zich liberaal noemende protestanten en katholieken. Eenheid kan slechts in waarheid tot stand gebracht worden. Oecumene kan slechts veeleisend zijn. Maar die veeleisendheid kan niet slechts *mijn* veeleisendheid naar de ander zijn, en daar lijkt het nog steeds te vaak op. En eveneens geen oppervlakkige veeleisendheid, maar daarover later meer.

Misschien kan hier een beroemde uitspraak van Joseph Ratzinger behulpzaam zijn. Het doel van de oecumene is dat volgens hem dat “de kerken kerken blijven en tegelijkertijd toch één kerk worden”¹⁴.

Maar met als uitdaging om over het hart van de Reformatie te spreken. En het hart van de Reformatie is het hart van het evangelie én het hart van het katholieke belijden: de God die in Christus op liefhebbende – en dus verlossende – wijze naast ons is komen staan, onze plaats heeft willen innemen, en in ons wil wonen.

3. Als derde uitdaging zou ik het complexe denken willen noemen. In de aanloop van de 500e verjaardag van de Reformatie is er veel en lang gediscussieerd of de Reformatie nu herdacht of gevierd kon worden.

Ik zeg het zonder enige twijfel of terughoudendheid: ja, ik kan als katholiek de Reformatie vieren. Ook al heeft dat – door schuld aan beide kanten, en twijfelloos voor een groter deel aan katholieke zijde – een dramatische kerkscheuring tot gevolg gehad.

Als ik echter de Reformatie vier, vier ik niet de kerkscheuring. Ik vier dan dat in de 16e eeuw, wezenlijke elementen van het evangelie van Christus weer zijn opgelicht voor zover die in grote delen van de Westerse kerk ondergesneeuwd waren geraakt.

¹⁴ Joseph Ratzinger, “Die Kirche und die Kirchen”, in: *Reformatio* (13-1964), 85-108, p. 105.

In 1970 zei kardinaal Willebrands, op dat moment voorzitter van de Pauselijke Raad voor de Eenheid van de Christenen, in het Franse Evian tegen de verzamelde Lutherse Wereldfederatie: “Wie kan ontkennen dat Maarten Luther een diep religieuze persoon was, die op eerlijke wijze en door zelfverloochening de boodschap van het evangelie zocht? Wie kan ontkennen dat, ondanks de kwellingen die hij de katholieke kerk en de Heilige Stoel heeft toegebracht – de waarheid eist van ons dit niet te verzwijgen – hij toch een grote hoeveelheid aan rijkdommen van het oude katholieke geloof heeft bewaard? (...) Het is goed om tijdens uw ontmoeting na te denken over deze man voor wie de rechtvaardigingsleer het *articulus stantis et cadentis Ecclesiae* was. Op dit gebied kan hij voor ons een gezamenlijke meester zijn”¹⁵.

Met kardinaal Willebrands kunnen alle katholieken dat in Luther vieren. Maar Willebrands ging nog verder: hij stelde eveneens de twijfelloos retorische vraag: “Heeft het Tweede Vaticaans Concilie niet meerdere eisen verwelkomt die onder anderen door Maarten Luther waren geformuleerd? En worden daardoor meerdere aspecten van het christelijk geloof niet beter uitgedrukt dan voorheen? Dit te kunnen zeggen, ondanks alle verschillen, is een reden tot grote vreugde en grote hoop.”

De erfenis van Luther, ondanks de zwarte en donkergrijze delen ervan zijn reden tot vreugde en hoop.

De Internationale Luthers-Katholieke commissie, gedragen door het Vaticaan en de Lutherse Wereldfederatie, werkte de erfenis waar Willebrands het over had in 1983, in een officieel document, gepubliceerd t.g.v. de 500e verjaardag van de geboorte van Luther, uit.

“Onder de verschillende ideeën van het Tweede Vaticaans Concilie, waarin we een verwelkoming van de verzoeken van Luther kunnen lezen, bevinden zich onder anderen: (...)” ... en dan volgt een lijstje: de opwaardering van de Schrift in het leven van de katholieke kerk, de beschrijving van de kerk als “Volk Gods”, de gedachte van de

¹⁵ *Documentation Catholique*, n° 1569 (1970) 766.

kerk die zich telkens opnieuw hervormd en vernieuwt, de nadruk op de belijdenis van de gekruisigde Christus en de betekenis van het kruis, het begrip van de ambten als dienst, de nadruk op het priesterschap van alle gelovigen, de individuele godsdienstvrijheid, het gebruik van de volkstaal in de liturgie, de mogelijkheid om onder twee gedaanten te communiceren, de vernieuwing van de theologie en de viering van de eucharistie¹⁶.

Ja, met het Willebrands en met het Concilie, kunnen wij de Reformatie ook vieren. In die zin moeten we dan ook zeggen dat zij niet slechts is mislukt (zoals Pannenberg terecht zei), maar dat zij inmiddels ook vruchten heeft weten te dragen binnen de kerk waarvan zij afgescheurd is geraakt en dat haar “tegoed” eveneens nog deels uitstaat.

Hier denk ik aan de prachtige definitie van het doel van de oecumene van paus Franciscus in zijn exhortatie *Evangelii Gaudium*. Het doel is volgens hem niet “slechts om informatie over de ander te verkrijgen om hem beter te leren kennen, maar om oogsten wat de Heilige Geest in de ander, als gave, ook voor ons, gezaaid heeft”. Het is een mooie uitdrukking van wat paus Johannes Paulus II in zijn tijd uitdrukte met de woorden “uitwisseling van gaven”¹⁷.

In zekere zin zou men hier kunnen spreken van een ecclesiologisch-oecumenische *perichorese*. Net zoals de drieëenheidsleer elk van de drie personen in de andere twee aanwezig is, zo is ook het protestantse reeds in de katholieke traditie aanwezig, en het katholieke in de protestantse. Deze perichorese is in ontwikkeling. Zij is groeiend. Maar onstopbaar. Het gaat om de voortgaande wederzijdse doordringing van onze tradities.

Dat perichoretische denken betekent dat we anders over onszelf en de oecumene moeten leren denken: de protestantse en katholieke traditie staan niet slechts tegenover elkaar, verhouden zichzelf niet slechts *tot* elkaar. Beide tradities zijn zozeer met elkaar verweven dat we moeten zeggen dat er katholieke traditie binnen de protestantse tradities is, en protestante traditie binnen de katholieke. Het aanvaarden

16 Commission internationale catholique-luthérienne, *Face à l'unité. Tous les textes officiels (1972-1985)* (Parijs, 1986), 290.

17 *Evangelii Gaudium*, n° 246.

daarvan, het doorgronden ervan, het onderscheiden (op ignatiaanse wijze) ervan, en dat alles in de Geest, schept nieuwe perspectieven.

Wat hebben wij inmiddels van de ander geleerd? Waar kan ik mijn medechristenen dankbaar voor zijn? Wat heb ik nog te ontvangen, en waarom blokkeert er nog iets in mij?

Onlangs zei een zelfverzekerde mede-katholiek me nog dat ik toch niet door een geëxcommuniceerde ex-augustijner monnik in de luren moest laten leggen. Toen heb ik hem er fijntjes op gewezen dat die excommunicatie inmiddels is opgeheven. Dat gebeurt namelijk automatisch als iemand overlijdt. Als diezelfde Hans Küng die ik zojuist nog slimme dingen liet zeggen dan in interviews oproept om in het Lutherjaar de excommunicatie van Luther op te heffen, dan slaat hij de plank volledig mis. Dat kan niet eens!

Nee, Luther is een allereerst mede-gedoopte. In diezelfde doop zijn wij reeds verenigd in Christus, ook al is de kerkelijke gemeenschap nog niet volledig¹⁸. Ook dat is complex denken. En dat moeten we misschien nog sterker leren. Maar het eerste, de gemeenschap in Christus, is vele malen sterker, wezenlijker, sacramenteler, dan een nog uitstaande volledige kerkelijke gemeenschap. Het is de eerste die ons naar de tweede stuwt. Als wij ons laten bewegen.

4. Als laatste uitdaging zou ik het historische denken willen noemen. In zijn reeds genoemde boek schreef Yves Congar de volgende prachtzin: "Het is een ontdekking die niet altijd gemakkelijk gedaan wordt, maar als je hem eenmaal doet, constateer je dat hij licht brengt en iets opwindends heeft, en dat alle pagina's van de Bijbel haar waarheid uitdragen: alle handelen Gods is geschiedenis en ontwikkeling"¹⁹.

De 19e eeuwse Engelse theoloog John Henry Newman, de eerste helft van zijn leven

¹⁸ Dat wij aan katholieke zijde de doop sinds het Concilie ook denken in termen van *tria munera Christi* (zie LG 10-13) is overigens een directe invloed van Calvijn.

¹⁹ Congar, p. 133.

anglicaan, de tweede helft katholiek, schreef in zijn boek over de ontwikkeling van het dogma: *“In another world it is otherwise; but here below to live is to change, and to be perfect is to have changed often”*²⁰.

Luther vraagt er niet om verabsoluteerd te worden. De katholieke kerk al evenmin. En de Schrift ook niet, net zo min als de traditie van de kerk.

Ik merk dat wanneer mede-katholieken of leuke protestanten angst voor de oecumene hebben, dat dit voor een deel voortkomt uit de onmogelijkheid tot wat ik hiervoor “complex denken” noemde. Of het komt door oude vooroordelen – soms zelfs bewust, ook door ambtsdragers in onze kerken, in stand gehouden die het gemakkelijk maken om de ander te veroordelen. Maar een derde reden ligt in het onvermogen om historisch te denken. En dus in termen van ontwikkeling.

En alle gebleven obstakels tot kerkelijke eenheid lijden onder dit onvermogen. Dat vraagt van theologen en historici gedegen onderzoek. Maar dat vraagt er ook om dat in de catechese en geloofsverkondiging van het geloof geen vastgetimmerd systeem wordt gemaakt.

Ik geef een voorbeeld: de kritiek van Luther en de andere reformatoren op de heersende praktijk in de katholieke kerk van hun tijd was twijfelloos grotendeels terecht. De toenmalige ambtsleer vertoonde de nodige gebreken, ik denk aan de baanbrekende studie van Henri de Lubac over het priesterambt. Die zijn aan katholieke zijde door het Tweede Vaticaans Concilie grotendeels hersteld, met name door zich in het theologisch denken over het ambt (bisschop – priester – diaken) meer aan het eerste millennium te oriënteren. In hoeverre is het protestantse ambtsbegrip niet slechts een kritiek op dit denken, maar heeft het ook een deel van de gebreken uit de middeleeuwse katholieke ambts-theologie overgenomen? En kan het huidige ambtsdenken aan katholieke zijde daar niet behulpzaam zijn?

Nog een voorbeeld: Luther en de Reformatoren wilden slechts twee of drie

²⁰ John Henry Newman, *An Essay on the Development of Doctrine* (Londen, 1845), 89.

sacramenten. De katholieke kerk kent er zeven. Maar die zeven zijn historisch zo gegroeid. Eeuwenlang is er discussie over het aantal geweest. Geeft ons die historische groei niet de mogelijkheid om opnieuw na te denken over het aantal? Zou het niet kunnen dat het traditionele katholieke onderscheid tussen twee kardinale sacramenten (doop en eucharistie) en de vijf andere sacramenten ook aansluiting bij de protestantse traditie mogelijk maakt?

Ik zie sommigen al denken: is dit niet erg relativistisch? Van de Canadese theoloog Bernard Lonergan leerde ik dat elke hermeneutiek niet relativistisch is, maar perspectivistisch. Goede hermeneutiek zet zaken in het juiste perspectief. En het is van belang niet alleen onze toekomstige ambtsdragers in dat historische begrip binnen te leiden, maar eveneens onze gelovigen.

Dit historische denken wordt ook tot uitdrukking gebracht in de prachtige definitie van oecumene van kardinaal Walter Kasper: “De oecumene wordt er niet mee geholpen door het opgeven van de eigen geloofsovertuigingen. We moeten deze niet opgeven, maar – zoals dat ook bij de rechtvaardigingsleer gebeurde – dieper in hen binnendringen, zo diep, dat ze met de traditie van de andere kerk compatibel wordt.”²¹

5. Vier uitdagingen liggen voor ons in dit Lutherjaar: 1) De oecumene als voorwaarde zien voor het lukken van de Reformatie, en als kans voor zowel katholieken als protestanten, 2) het opnieuw stellen en centraal stellen van de heilsvraag (dat is: de vraag naar God, naar Christus, en dus ook naar de mens) en nog steeds groeiend ecclesiocentrisme bestrijden, 3) het katholieke en protestantse denken niet als diametraal tegenover elkaar stellen, maar wederzijds beïnvloedend en zelfs in een zekere *perichorese*, 4) het historisch denken om vrijheid te scheppen om nieuwe mogelijkheden te verkennen.

Luther wilde geen nieuwe kerk beginnen. Voor hij er erg in had was het geschied, alle

²¹ Walter Kasper, “Ein Herr, ein Glaube, eine Taufe – Ökumenische Perspektiven der Zukunft” in: *Stimmen der Zeit* (Februar 2002 – Heft 2), 75 – 89, p. 88.

verzoeningspogingen en colloquia ten spijt. En als de breuk er eenmaal is, dan wordt hij moeilijk ongedaan gemaakt.

Onze opdracht is het om ook geen nieuwe kerk te willen beginnen. In onze tijd betekent dat: geen opgaan van oude kerken in één grote nieuwe mega-kerk. De kerk is niet van ons, wordt niet door ons geschapen. De kerk is in eerste instantie – om met een gereformeerde term te spreken – *creatura verbi*. Zij is – om met een katholieke term te spreken – mysterie, gemeenschap, *communio*.

Nog minder is het onze opdracht om de oude kerk te herstellen in de zin van een terugkeer-oecumene. Als katholiek verheug ik me over elke nieuwe katholiek die zich in mijn kerk thuis voelt. Maar het kan geen model voor de wereldwijde oecumene zijn.

Onze opdracht is het om verder te gaan op de weg. Stap voor stap. Zonder angst. En dan, zoals Luther tot zijn schrik tot de conclusie kwam dat de breuk onvermijdelijk was, zullen ook wij opeens tot de conclusie komen dat de eenheid onvermijdelijk is. Sterker: dat hij er feitelijk al gewoon is. We hoeven dan alleen nog maar onderaan de pagina onze handtekening te zetten als bezegeling ervan.

En God zag dat het goed was!